

Megtérés Adyhoz

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS

Amikor még együtt éreztem a korszellemmel, eltávolodtam Adytól; amíg azt hittem, nincs igaza, a verseit se szerettem már; Ady esetében csak vagy-vagy lehetőség. Minden olvasója tudja, s maga Ady számtalanszor nyíltan kimondja: Ady több, mint Ady, s Adyval vagy Ady ellen világot, országot, nemzetet, „felekezetet” választunk, pártot ütünk, oltárt építünk.

Az Ady-értelmezés egyik vezető hagyománya – a fiatal Lukács György, Polányi Károlyé, Németh Lászlóé, Sinkó Erviné, Király Istváné, Radnóti Sándoré – azt állítja, hogy Ady: vallás. Radnóti Sándor emlékeztet, szép esszéjében Latinovits Ady-lemezéről (*Jelenkor*, 1977/4.) írja, hogy Ady, Latinovits Adyja legalábbis „a magyart annak tekint[ő], ami: életténynek, embercsoport adott életkeretének, nyelvnek, kultúrának, konszenzusnak, nem pedig programnak”. Ez szerintem nem igaz, sőt: az igazságnak egyenes ellenkezője, ugyanakkor igen mély és a költő igaz megértéséből következő tévedés – csak így lehetett Adyt az idők méhében akkor készülődő liberális demokrácia számára háziassítani. Ez a készülődés akkor, a kilencszázhetvenes évek végén maga is forradalmi volt; ellentéte Ady forradalmával nem lehetett világos. Radnóti Sándor igen becsületesen ellentmond önmagának: hiszen azt is írja, hogy Ady eleven cáfolata Hegel tételének, amely szerint költő nem írhat bibliát. Am a biblia (és a Biblia) nem lehet konszenzus.

A fiatal konzervatív Lukács György szerint Ady „a forradalom nélküli magyar forradalmárok poétája”, ám „a szocializmus csak forma itt, amelyben [Ady] érzelmi formára találnak”, és „Ady-nak minden verse vallásos vers”, továbbá „oly végtelenül heves megkínálása a vallásnak van itt, hogy mitológia lesz ezeknek a verseknek a világában mindenből”, s bár olvasóinak Ady „a lelkiismeret, a harci dal, a harsona, a lobogó, amely köré minden csoportosulhat, ha harc lesz valamikor”, de „véletlen így az Ady hatása, mert... az ő lelke mindent egyformán és egyformán erővel tükröz, hát tükrözi ezt is, ezt, éppen azt, ami mai magyaroknak olyan nagyon, olyan pótolhatatlan mélységgel kell” (*Husadik Század*, 1909/10–11).

Más szóval: a fiatal Lukács nem veszi komolyan, nem érti szó szerint Ady Endre önértelmezését. Ezt

írókkal meg lehet tenni. A szabadelvűség felé tájékozódó demokrata se hiheti el, hogy a magyarság (vagy bármely más koholt népközlősség): program. A fiatal Lukács akkor lett „adysta”, amikor arra a belátásra jutott, hogy a proletáriátus nem „élettény”, hanem filozófiai, mintegy kívülről meghatározható „program”. Igaz-e, helyes-e ez, még mindig nem tudni: Ady mindenesetre ezt hitte, ebben hitt. S mivel korának egyik legokosabb emberre volt, higgyük el, tudta, mit akar.

Versait lehet olvasni szándékai ellenére – s aki nem hisz Ady hitteiben, alig tehet mást –, de nehezebb, mint akárki más esetében, mert Ady nemcsak „bibliát” írt, hanem „talmudot” is: állítólagos „publicisztikájában” megadta verseinek történeti és kazuisztikus értelmezését, mint ahogy versei jelentik politikai írásainak mítoszi és bölcséleti igazolását (a kettő együtt bizony *politikai teológia*, ahogy Carl Schmitt érti ezt a szókapcsolatot). Ez a politikai teológia végtelenül idegen a mi korunktól.

Ady minden bűnt elkövet, amit a mostani, minden ellenkező látszat ellenére dadalmas liberális közmegegyezés szerint nem szabad elkövetni. (Hiszen a szabadelvűség nem pusztán politikai tanépület, hanem kulturális stílus, erkölcsi érzékenység is, ma meg elsősorban az.) Ady nem érvel, nem vitatkozik, nem sugall, nem tulajdonít jóhiszeműséget az ellenfélnek, nem jelenti be kételyét, habozását,

bizonytalanságát, nem relativizálja az álláspontját: kinyilatkoztat, prédikál, próféta, mennydörög és átkoz – ez az, amit népszerű lapjaink véleményrovataiban „totalitárius attitűdnek” írnának le.

Ady Endre politikai teológiája elég egyértelmű – fölöttébb hasonlít az öszökvetségi-protestáns prófétáinak és a forradalmi szocializmusnak arra az apokaliptikus kombinációjára, amelyet Ernst Bloch híres Thomas Münzer-stilizációjából ismerünk. Ez „a Biblia hellénizációjának” – a katolikus egyház és a fölvilágosodás egyesült világtörténelmi művének, az ismeretes nyugati civilizációs teljesítménynek – a még következetesebb, még vadabb, még lázadóbb visszavonása, mint a nagy oroszoké.

Ennek a világnézetnek vagy életérzésnek a lényege az, hogy az emberi közösséget ember nem vezetheti – ezt úgy is ki lehet fejezni, mint a próféták tették, hogy csak Isten vezetheti, meg úgy is, hogy senki nem vezetheti: sem arisztokrácia, se klérus, sem állam, se senki, csak magának a közösségnek az erkölcsi intuíciója. Az egyetlen gondolkodó, aki filozófiai értelemben is Ady követője volt, Polányi Károly – aki a Galilei Kör elnökeként a legszebb, legmélyebb emlékbeszédet mondta a halott Ady, a „hit hőse” fölött – ezt így fejezte ki a kilencszázharmincas években: „a keresztyén axióma” azt állítja, hogy „a társadalom egyének személyné viszonya” és „figyelmén kívül hagyja az intézmények... szerepét”. Ugyanakkor Polányi Károly szerint Marxnál „az emberi [és nem a »polgári«] társadalom olyan társadalom, amelyben az emberek közötti viszonyok jellegzetesen emberiek, vagyis közvetítés nélküliek, »önmagukért valók«, személyesek”. Ez persze mind a keresztyéniség, mind Marx redukciója Rousseau-ra – és Adyra.

Ady a közösséget, azaz a magyarságot vagy bűnös, vagy megváltott nemzetiségnek látja. A bűn – a nemzetiségi és az osztálynyomás, a hagyományos magyar uralkodó osztály törekvése (pl. a sovínizmus révén), hogy a népet büntetésévé tegye, az emiatti élet-hazuság, „az ősi alkotmány” és a magyarországi szabadelvűség fikciója – egészen szoros bibliai értelemben a pusztulást okozó, a szétszóródáshoz vezet; a megváltás úgyszólván mindenek az ellenkezője, amit az uralkodó osztály 1849 óta művel: szövetség a „számon kívüliekkel”, a paraszttal, a szocialista

proletársággal, a nemzetiségekkel, a zsidókkal, a délkelet-európai parasztállamokkal, szemben Béccsel, a nagybirtokosokkal, a fináncoligarchiával, a dzsentrivel, az egyházzal, a bürokráciával, a szoldateszkával, a kasztos parlamentarizmussal, a konzervatív-nacionalista hivata-

Amit Ady (rossz lelkiismerettel) siratott, nincs többé, amitől óvott, bekövetkezett, amire biztatott, elátkozottan nyugszik a huszadik század ezerszer kifosztott és meggyalázott kriptájában.

los kultúrával, a vármegyével, tehát szemben mindenkivel, akinek igazi pénze és igazi hatalma és igazi ideológiai fölénye volt.

Ady jól tudta, hogy gyűlölik, a halálát kívánják – politikai írásai tizenegy kötetnek jegyzetapparátusában több ezer lapra rúgnak az Ady-ellenes gyalázkodás megdöbbentő dokumentumai, nem beszélve ingatag szövetségesei mellbeszéléséről és irigykedéséről –, és büszke volt rá. Az ő átkaiba is belesápad a mai olvasó. Tiszta Istvánt és a magyar nemességet rosszbál fenyegeti, mint halállal. Ez a gazember még lakolni fog – mondja; sírjukban is megátkozott gazok – mondja. Nem csak arról van szó, hogy Ady (lényegében egyetlenként) előre látta Trianont, a régi magyar politika elkerülhetetlen következményét, nem, Ady attól rettegett, hogy Trianon esetleg *megérdemeljük*, hogy csakugyan az iszonyatos uralkodó osztály cinkosává válunk azáltal, hogy a forradalom elkésik.

Ez volt Ady igazi nagy félelme, amikor 1905 és 1912 között kiderült, hogy nem lesz demokratikus reform (általános választójog, földosztás, a nemzetiségek egyenjogúsítása, szekularizáció), amikor a polgári demokratikus forradalom egyetlen reménye is csak a szocialista proletariátus maradt, amelynek a vezetői elárulták az ügyet 1914 nyarán, amikor szinte egyedül maradt a háborús tébolyal szemben – és mindenben, mindenben igaz volt –, és ami úgy látszott, hogy csupán politikai kudarc, a magyar nép sorsává válik. Azé a magyar népé, amelynek ő a csodált, de meg nem hallgatott prófétája.

Adyt halálra idegesítette ebben a helyzetben az ő „költő” mivolta – a szubjektív, az indulatos, az érzelmes, a széleslyes „lírikus”, aki tehát nem komoly ember. Azok viszont komoly emberek voltak, akik százezer halott és százezer hadirokkant után, a fejvesztve menekülő, fegyverüket eldobáló hadak élén még mindig lenézték az „oláhokat” és „rácokat” és „tótokat”, és katonai parancsnokság alá helyezték a lázongó gyárakat és golyóval fenyegették a milliányi katonaszökevényeket.

Ő csak „lírikus” volt – ma is csak az, tehetséges, bár szónokias és humortalan, nemde –, mert az írói, tehát „nyilvános” személyiségének totális egysége afféle magánügynek tüntette föl mindazt, ami számára szent volt: elsősorban az új erotikát, de a magyarságát is, a szocializmusát, a kálvinistásgát, a zsidóságot, a radikalizmusát, a darabolságát, a nyugatosságot, a kihívó (és viszonzatlan) románbarátságát, az Erdélyért való szorongását, a parasztsíratását, a Párizsát, a borát, a szövetségét az akkori Magyarország legnépszerűlenebb és legjobb embereivel. (Elnökünk, vezérem, Jászi Oszkár – mondta Ady 1914-ben, a nagyváradi radikális nagygyűlésen.)

Kávéházi entellektüel volt, szecessziós, modoros, újságíró, alkoholista, verbajos, nárcisztikus, önző örült, ahogy kell – magánügyeit úgy pertraktálták, mint ma egy-egy „tévészemélyiséget”. Megfízték, de tekintélye nem lehetett. Az új-jásziúlet és a megváltás szent harcosáról azt gondolták: dekadens, szemérmény, patológias túlzó.

Ady semlegesítéséért évszázados küzdelem folyt – nagyjából sikeres.

Mi már a régi Magyarország bukása és a forradalmak dicstelen bukása után élünk. Amit Ady (rossz lelkiismerettel) siratott, nincs többé, amitől óvott, bekövetkezett, amire biztatott, elátkozottan nyugszik a huszadik század ezerszer kifosztott és meggyalázott kriptájában.

Amit Ady gondolt – igaz magyarnak lenni annyit, mint demokratikus és szocialista népföradalmárnak lenni, fölcsabadítónak lenni, messiásnak lenni; az uralkodó osztály nem magyar, csak a nép; a magyarságnak nem volna szabad bűnhődnie az uralkodó osztály vétkeiért –, azt nem gondolja senki. Csak 125 éve született Erdmindszent. A magyar modernség mindent megtett eszménye: az intézmények, uralom és hatalom nélküli, messiási és testvéri közösség ellen; a személyes morál és erkölcsi nemesség, az egyenlőség nemessége ellen.

A nemzet – ugye – az, ami, nem az, aminek lennie kell. A „költő” megírta a „bibliát”, érteni senki se meri. Úgy meghalt, mint kevesen.

Azt is mondhatják: meglett, amit akart, a városos, nyugatos, európai Magyarország, bár harmadakkora se, mint volt. A komp kikötött a nyugati parton. Haha.

A költő 1910 körül, Székely Aladár felvételén

Egy szabadeső végszavaiból

ZELEI MIKLÓS

Úgy kell a Taigetoszról zuhanom, hogy mire földet érek, felnőjek, és nyomban hasznosítsam zuhanásom tapasztalatait.

„Magasról nézvést” még látszott, hogy itt egy ország volt. Földet érve azonban már csak a „verekedés közben” kiürülő török-szakad csárda van, és zúzdók tovább körülöttem. Már az se igaz, hogy „a Föld nem tud futni, csak a Földnek népe”. Kifut a Föld is alólunk, és nem csak az a negyvencentis felső termőréteg, amelyet teherkocsival külföldre hordanak.

Szerényen fogyasztok ebben a kocsmában, ami a hazám. Úgy húsz, meg úgy tíz évvel ezelőtt is „vihetem volna valamire”. De egy győztesnél nincs gusztustalanabb; a legszerencsésebb lépéseimnek tartom, ahogy az idő mellett elhaladtam.

Azért persze én se lehetek valami gusztos. Kívül a kocsmát megosztott, én pedig belül. Teli vagyok szakadékokkal, néha azt se tudom, melyikbe esem bele, melyikből sikerült éppen kimásznom-visszaesnem. Minthogy lelki szakadé-

kokról beszélek, még az is lehet, hogy egyszerre többre is belezuhanok. Ez a valószínű, azt hiszem. Lövészárkok vannak bennem, azokból lövök magamra és másokra; öngyilkos-gyilkos akcióim közepette az adni tudásom vásik el, ami a kifosztódás-kifosztás útja. És minden kilométerkönl azt hazudom magamnak, hogy bármit veszítek el, találtam, bármit vesznek el, kapok, mert a tapasztalásból gazdagodom. Aranybányája ez a hely a szarkutatósnak.

Naphosszat vagyok egyedül, a Gelért-hegyre látok, könyvek a kezem ügyében, vagyis szép, ami körül fog. Váratlanul és minden ok nélkül mégis dühös leszek, és csak két szót ismételvek: el innen! Aztán elmúlik, és örülök annak, hogy ide születtem. Épp ide.

Újra van közös ellenfél: a silányság. Most volna igazán szükség közösségekre, szövetségekre, a széltől barátságokra. És arra is, hogy régi ellenfelekből most, amikor már majdnem minden meg az ellenkezője is megtörtént velünk-körülöttünk, az agresszív támadó, mértéktelen silánysággal szembe szállva, az ezer frekvencián való hallgatás és elhallgatás helyett, tekintet nélkül a kánonokra, elismerjük a teljesítményeket.

Nagyon kínoz a hiány. Végeztem olyan létkísérletet, hogy mi történik, ha az első lépést megteszem. És nem szégyellem elmondani – mert azzal, hogy a magam vereségét megmutatom, a koraszak veresége lesz látható –, olyan tapasztalatokat szereztem, amelyeket jó körökben megálázónak szoktak nevezni. De nem tartozom a jó körökhöz. Nagy fényűzés: sehová se tartozom. Megmaradtam a taigetoszi zsúri bársonyszékeiből örökre gyanúsak látszó sokaságban.

Még kamaszkoromat töltöttem változatos ürmértékű, hosszú poharakba, amikor már ez kopog a fejemben: „Itt a fasizmustól, a régi rendtől megzavarodott tömegekről van szó [...] Ezek a tömegek pedig ma is léteznek, és ki így, ki úgy, de sokan közülük még ma is őriznek valamit annak az időnek a neveléséből, beidegzettségéből, reflexeikben, élettételeikben ma is fel-feléled a múlt.” (Rényi Péter, *Népszabadság*, 1966. október 2.) „Nem szabad elfelejteni, hogy az ország felnőtt lakosságának 60 százaléka a Horthy-rendszerben nevelődött.” (Az Élet és Irodalom beszámolója 1967. április

1-jén a Lityeraturnejaz Gazeta egy velünk foglalkozó írásáról.) És már jól elmúltam ötven, amikor még mindig ugyanez jön: „A rendszerváltás vége akkorra várható, amikor az emberi nem sajátosságainak megfelelően egyfajta mentalitásbeli fordulatváltás is lezajlik, és olyan polgárok alkotják a magyar társadalom többségét, akik nem az elmúlt diktatúrában szereztek meg egy egész életre szóló, alapvető élményeiket.” (Kövér László, *Magyar Nemzet*, 2001. augusztus 24.)

Apám 1912-ben született, anyám 1918-ban. A frissen földarabolt Magyarország traumájában nőttek föl, egy már töredezett, de az ép hagyományokra, talán még emlékeztető parasztpolgári, iparos tisztesség szellemében. Ezt a szellemet próbálták meg továbbadni nekem, több-kevesebb sikerrel. Az „újak” szülei a második világháború táján születtek, a diktatúrában váltak felnőtté, s „szerezték meg egész életre szóló, alapvető élményeiket”. Ezt adták tovább – bizonyára ugyancsak több-kevesebb sikerrel – gyermekeiknek. Már láttalak, mondom magamnak, amikor a gyermekek nemzedéke valamelyik mutatók képviselőjének stílusán, modorán, és hát, becsületén ez az örökség oly pontosan megjelenik.

(„Számolni kell azzal, hogy [...] a totalitárius államokot igazságtalanság és rossz bánásmód hozta létre. Egyetlen módszer hozhat eredményt, s vezetheti vissza ezeket az országokat a demokráciához: a jóakarát és a méltányosság, röviden: az erkölcsi forradalom” – Szent-Györgyi Albert: A béke élet- és erkölcs-tana, 1938.[1])

Mi hát az új és mi a régi? Az új milyen mértékben régi, a régi milyen mértékben új? Ki kicsoda? Ki kivel azonos és kitől különbözik? Kivel nő össze, kitől szakad el? De főleg ki kivel azonos is meg különböz is egyszerre? Sokatmondó szociológiai vizsgálatot lehetne minderről végezni; azt hiszem, sose lesz rá pénz...

Vesztett háború, levert ötvenhat, a diktatúra, azután a vesztes rendszerváltás. Az 1960-as évek elején a Nyugat életszínvonalát akartuk tíz-tíz éven belül utolérni, jelenleg az Európai Unióé. De mi lett volna a nyertes rendszerváltás? A vérfürdő? Tetszettem volna forradalmat csinálni: exmedeefesként mondjuk felkölöcöltam volna saját magamat, mint volt MSZMP-tagot. (A rendszerváltási öngyilkosok vajon kis egyéni revolúciókat